

23. Quae a Carolo XII. post pugnam Pultavensem de pace acta sint, & quae fuerint consilia *Goertzii*, Dissertatio academ. auctore Fr. F. *Carlson*, Histor. Prof. Upsaliae 1818. 121. & XXX. p. 8.

Vi kunne blot i Korthed henvise Tidsskriftets Læsere til en af de interessanteste og betydeligste historiske Monographier, som i senere Aar ere fremtraadte iblandt Sverriges Universitets-Literatur; i det vi tilføie en billig Beflagelse over, at dens Bestemmelse som akademisk Veilighedskrift (ved Mag. Carlson's Tiltrædelse af det historiske Professorat i Upsala) har givet den en for Veretningen af nyere statshistoriske og diplomatiske Forhold mindre heldig Sprogform, og derved berøvet den mange af de Læsere, som denne Afhandling, om den var skreven paa Svensk, uden Tvivl vilde have fundet i og udenfor Fors's Fædreland. Afhandlingens Formaal er at skildre Sverriges politiske Stilling, efterat Slaget ved Pultawa paa een Dag havde tilintetgjort Frugten af 9 Aars Seire, og styrtet Carl XII. fra den Høide, hvortil Krigsbedrifter, der i visse Maader fordunklede Gustav Adolfs, havde hævet ham; og at oplyse en hidtil mindre nøiagtig bekiendt, tildeels urigtigt fremjillet Periode af Kong Karls Historie, under hans Ophold i Tyrkiet (1709—14) og fra hans Tilbagekomst til Sverrige indtil hans Død; saaledes dog, at Forfatteren næsten allene har indskrænket sig til, for største Deel efter Breve og Archivdocumenter at berette Indholdet af de vigtigste diplomatiske Underhandlinger, som i disse Aar vare indledede og foregik, for at bringe en Fred i Norden tilveie; indtil den sidste og vigtigste, som den ulykkelige Baron Goerz, tilligemed Grev Gyldenborg, førte i Sommeren 1718 med de russiske Gesandter Ostermann og Bruce paa Ålands-Øerne.

Baade Stedet, Omstændighederne, Europas politiske Forhold, Carl den Tolvtes Stilling, og den svenske Underhandlers Person, gjorde denne Fredscongres til en af de mærkværdigste i det hele 18de Aarhundrede. Kongen, hvis Mening, som man veed, allerede 1716 havde været, at drive separate og hemmelige Fredsunderhandlinger med Danmark paa den norske Grændse, og med

Czaren paa et eller andet Sted ved den finske Grændse, *) vilde ikke, da det omsider lykkedes Görz 1718 at bringe den sidstnævnte Underhandling i Gang, lade den foregaae i Åbo; Peter I. lige saa lidt i Dregrund; saaledes blev man tilsidst enig om at vælge disse svenske Der i den Bothniske Bugt, som dog vare i Russernes Magt, og hvor der først maatte bygges og indrettes Træhuse, tilføres Meubler og Leynetsmidler m. m., inden Ministrene kunde samles (i Slutningen af April og Begyndelsen af Mai.) Uagtet Carl den Tolvtes Stilling syntes nær ved at være forsvundet, uagtet alle de af Gustav Adolph og Carl den Tiende erobrede Lande ved Østersøen vare tabte, og Sverriges yderste Kræfter udtømte: laae der endnu en Tryllekraft i Kong Karls Person og Navn, og en Skæk for hans Modstandere i hans Jernvillie og ubøielige Mod. Congressen paa Ålandsøerne var et Sidespylke til Congressen i Chatillon; begges Udfald og Følger bleve ogsaa lige uheldige for Carl XII. og for Napoleon; begge Fyrster viste samme Ubøielighed og samme Uvillie til at give efter, da Lykken allerede for længe siden havde vendt dem Ryggen.

Omstændighederne vare vel i flere Henseender forskjelliges; men i det mindste deri ganske overensstemmende, at skøndt Kong Carl, ligesom den franske Keiser, ikke allene havde mistet de af Sverrige erobrede Lande, men en betydelig Deel af Riget selv var i Fiendens Magt: spændte han sine Forbringere saa høit, at han af Czaren forlangte Finland, Livland, Esthland o. s. v. — næsten Alt tilbage. Görz var det lykkedes ved sine personlige Samtaler (i Holland og i Berlin) med Peter I. at give denne en for Kong Carl langt gunstigere og mere fredelig Stemning, og fra dette Dieblif vendte Bladet sig; „alle mod Sverrige fiendtlige Magter boiede, ligesom efter fælles Overlæg, pludselig deres Sind til Freden.“ **) Det synes klart, og Görz saae det, at her var aabnet en

*) Brev fra Carl XII. til Goerz, dat. Lund 31. Oct. 1717. (Rettung der Ehre des Freih. von Goerz. 1776. S. 531.)

**) Forfatterens egne Ord paa dette Sted, (p. 83) kunne være som en fort Prøve paa hans Fortælling: „Ex hoc colloquio, quasi fulminis quodam ictu, concussæ res sunt, omnibus vehementer mutatis. Hostium Sueciae, quasi consensu quodam communi, ad pacem omnes subito animos inclinare. Britannia ad audienda proposita facilius erat: Borussia per legatum Hagæ versantem officia apud Moscovitam præstanda,

Udsigt for Kong Carl til at vinde ved Underhandlinger, langt meer end ved Sværdet; og det var ingenlunde hans Mening (som man undertiden har sagt) at indskrænke sig til allene at vinde Fred med Rusland eller ganske at stole paa Peter I. („minime in pace Russica, ut vulgo creditur, unicam vel etiam certam quandam spem posuit.“) Han vidste vel, at det uslyffelige Fiendskab imellem Czaren og hans Sen Alexius, og Frygten, som Faderen nærede, saalænge Storfyrsten var udenlands og i Frihed, var en af de stærkeste Grunde til Peters Fredslyst. (Ostermann havde engang paa Alands=Øerne betroet Goerz, at Keiseren ingenting frygtede mere, end at Alexius skulde tage sin Tilflugt til Carl XII.) Goerz raadede derfor ligesaa stærkt til at komme til en Fredsflutning med England eller Hannover, som han søgte at benytte Forholdene til at fremme de russiske Underhandlinger. Endnu i Februar 1718 fik Kong Carl i Lund meget antagelige, og for Frederik IV. ufordeeltige Fredstilbud fra Georg I. (Carlson, p. 87); men Carl XII. var her ligesaa stærkt imod Afstaaelsen af Bremen og Verden, som længere hen imod de russiske Tilbud. Underhandlingen med England gik i Langdrag; Goerz kom endelig i Mai, men uden K. Carls bestemte og uindskrænkede Fuldmagt, til det fastsatte Sted. „Nu vendte Alles Bine sig til Klipperne i Alands=havet; Kongerne saae med spændt Forventning i Møde, hvad her vilde blive afgjort; det var ligesom Europas Skiebne hvilede paa dette fjerne Punkt i Norden.“

Vi beklage, ei at kunne afskrive den hele livfulde Beretning om en af de mærkeligste og vigtigste Fredshandeler, som ere førte i Norden, og det særdeles imellem de to, lige kloge og udmærkede tydske Dødt Diplomater, Görz og Ostermann. Keiser Peter gjorde endelig (d. 4. Jun.) et dobbelt Tilbud, hvis Bestaaffenhed endog forbausede Görz og ikke forekom ham ret paalideligt; enten at give Sverrige næsten hele Finland, Lifland og Esthland tilbage, paa Wiborg og Narva nær m. m.; eller at beholde disse med de øvrige fra Sverrige erobrede Provindser, og med sin hele Magt hjælpe Kong Carl til at erobre Norge, og til at vinde

operamque ad recuperandas Succiae in Germania provincias denuo obtulit, si modo Stettinum cum regione Pomeraniæ cis Prenam sita obtineret; Danus etiam de pace loqui.’

alle Sverriges tydske Besiddelser tilbage, m. m. Goerh kunde intet slutte paa egen Haand: han maatte forlade Ålandsøerne for at opsoge sin Herre ved de norske Grændser. Det endelige Svar som han først modtog fra Strömstad, 23. Jun. 1718, var ikke bestemt. Man saae at Carl ikke stolede paa Czaren, og fandt dennes Forslag vidtudsæende. Kongen har vel meent, at hvad han afstod, fik han aldrig tilbage; Erobringen af Norge og de tydske Provindser ved Ruslands Hielp kunde være tvivlsom, uden andre europæiske Magters Guarantie. Den 9de Jul. var Goerh atter tilbage paa Ålandsøerne, og her ventede ham den vigtigste, vanskeligste og mest indviklede Deel af disse Underhandlinger, hvis Fortælling, noiere og fuldstændigere end nogen tidligere, man maa læse hos Carlson, p. 98—109. At hvad Goerh i en Maaned havde kunnet udrette, styrkede saa at sige sammen, tilligemed hele Underhandlingen, ved K. Carls Svar af 4de August („responsum Regis Caroli, quasi fulmine quodam, sinem negotiis imposuit.”) „Med den største Sindserolighed, hvorom man kan være uvis, hvad enten den maa kaldes en beundringsværdig Sielskraft, eller en uheldelig Stolthed, talte han som han aldrig havde lidt noget Nederlag, som om ingen Fare truede ham.” Han blev omtrent ved det forrige; med Czaren talte han som dennes fuldkomne Lige i Magt og Kræfter; Esthland, Lifland, Finland vilde han ubetinget have tilbage; for de øvrige Landsdele (Ingermanland, Carelen, Curland m. m.) vilde han have Erstatning; Hielp forlangte han da ikke af Rusland. Med Kong August i Polen behøvedes den mindst; man skulde kun holde Freden i Alt-Ranstädt, og ikke befatte sig med Kong Stanislaus v. s. v. Goerh saae nu piebliffelig, at med hans hele Fredshaab og Fredsplaner var det forbi; enhver Udfigt i Fremtiden var formærket; han tabte Tillid til sig selv, og ønskede at kunne orgive sin Stilling. „Adieu aux affaires publiques! J'y renonce pour toujours:” skrev han i et Brev den 15. Aug. kort før han forlod Ålandsøerne, hvor han dog saa mesterligt havde skilt Indholdet af Kongens Brev (skændt han i sit Udvortes ikke ganske kunde skule Virkningen, det gjorde paa ham) at Ostermann begav sig til Peter I. med det opsatte Udcast til Freds-Preliminairer, og fik den 26. Aug. af Keiseren hans sidste Fuldmagt (ultima eius mandata) underskrevet og forseglet

for efter dette Udkast at kunne afflutte Freden. Kong Carl forandrede ikke sin forrige Beslutning. Hvad Goerg senere, udrettede i Sverrige, for at holde Underhandlingerne med Rusland i Gang (han kom endnu tredie Gang, d. 6te Novbr. paa nogle Dage til Mandsøerne) for at skaffe Kongen Penges og en Armees paa Venens til hans Krigsplan mod Norge, (som Görz dog stærkt fraraadede, især paa den Aarstid, den blev foretaget) og det lige tragiske Udfald for Carl XII. og for Görz, af Kongens uovervindelig Tro paa sin Skiebne og Bestemmelse — er alt for bekendt, til at det behøver videre Omtale. — Man finder dog endnu paa de sidste Blade af Prof. Carlsons interessante Skrift (p. 111—124) mangen ny eller mindre bekendt Omstændighed i Goerges sildigste Virksomhed oplyst; tilligemed flere af de Aarsager, som uden Tvivl have medvirket til at bestemme Carl XII. til en for hans Skiebne og Undergang afgjørende Beslutning; uagtet man seer at Goerg (i en Beretning af 22. Oct. 1718) med næsten uimodstaelige Grunde beviste for Kongen, hvor nødvendig Freden var ham; og bl. a. lagde ham for Dine: „at selv om Toget imod Norge fik det allerheldigste Udfald, vilde det, langt fra at forstærke Sverriges Magt og Kræfter, kun svække dem endnu mere.“ (Carlson. p. 110. 114.)

24. Actstykker til Bornholms Historie (1ste Hefte) 1327—1565, samlede og udgivne af Dr. J. R. Hübertz. Kbh. 1851. Andet Hefte, eller Borgens Slutning, 1566—1621. (Med tredobbelte, danske og tydske Titler, dansk og tydsk Fortale, et alphabetisk Register og en Ordfor-tegnelse.) 634 S. 8.

Dr. Dr. Hübertz har gjort sig fortient af Danmarks indre Historie ved sin, 1845—46 i 3 Bind udgivne Samling af „Actstykker, vedkommende Staden og Stiftet Aarhus“, som han i ovenansførte tydske Fortale kalder „ein frühereß, dem vorliegendem